

Tevékenységek gyűjteménye

A kognitív funkciók fejlesztése

**Készítette: Surányi Gáborné
gyógypedagógus**

Bevezetés

A Köznevelési törvény Magyarországon végleg szakított azzal az elképzeléssel, hogy a fejleszthetőség és nevelhetőség csak a nem fogyatékos gyermekek, és a hagyományos gyógypedagógiai oktatásban részesülő gyermekek körében áll fenn. A törvény azokat a gyermekeket, akik iskolában nem fejleszthetők, de állapotuk bármilyen alacsony szintről kiindulva valamilyen gyógypedagógiai, terápiás eljárással magasabb szintre hozható és környezettel való kapcsolatuk javítható, képezhető gyermekeknek nevezi. Ezeknek a gyerekeknek a fejlesztését is köznevelési feladatnak tekinti.

„A magyar gyógypedagógiai tradíciótól idegen az a bioetikai álláspont, amely az emberi mivoltot az emberi képességek meghatározott szintjéhez köti (Zászkaliczky, 1992) Ha van lehetőség a világgal és a másik emberrel való kapcsolat javítására, akkor ez a legtágabban értelmezett nevelhetőség teszi az embert emberré, még a legsúlyosabb állapotokban is.”¹

Fogalmi meghatározások

A súlyos-halmozott fogyatékoság meghatározása korántsem egyértelmű feladat. Márkus (2003) számos aspektusát felsorolja a meghatározásnak, így megközelíthető orvosi, pszichológiai, jogi, pedagógiai, szociológiai, perszonális és még számos oldalról egy lehetséges definíció. Hazánkban a súlyos-halmozottan fogyatékos személyek definíciójának a gyógypedagógiai gyakorlat alapján az alábbi személyeket tekintjük: "akik legalább két területen minősülnek fogyatékosnak és ezek közül legalább az egyik területen a legsúlyosabb minősítést kapják."² A súlyosan-halmozottan fogyatékos gyerekeknél a súlyos agykárosodás miatt az érzékelés, észlelés is nehezített. A biológiai károsodás történhet az érzékszervben, az érzőideg mentén és az ingereket feldolgozó agyi központokban. A szintén az agykárosodás következtében kialakuló mozgáskorlátozottság tovább nehezíti az érzékelést, a mozgásos tapasztalatszerzést.

¹ Gyógypedagógiai Alapismeretek Szerkesztette: Dr. Illyés Sándor Budapest, 2000 19. oldal

²

http://www.jgypk.hu/mentorhalo/tananyag/Kommunikaci_fejldse_s_fejlesztse_rtelmileg_akadlyozott_szemlyeknl/8_slyosan_halmozottan_fogyatkos_szemlyek_kommunikcija.html

Gyakran rontja a teljesítményt a meglassúbbodott pszichés tempó és az aktivációs szint ingadozása. Gyakori a figyelem és a motiváció gyengesége.

Ahogy Márkus Eszter fogalmaz: a súlyosan- halmozottan fogyatékos gyermekek fejlesztése, nevelése *„éltre szóló feladatot jelent a szülőknek, a családnak, az egészségügyi és a szociális ellátásnak, valamint a nevelés-oktatásügy keretén belül a gyógypedagógiának.”*³

Ezért gondoltuk nagyon fontosnak, hogy egy összefoglaló kiadvány sorozatot készítsünk, amely nem csak a szülőknek, hanem a szakembereknek is segítségére válhat. Munkatársainkkal közösen hoztuk létre ezeket a füzeteket, amik bemutatják munkánkat, terápiáinkat, valamint segítséget nyújtanak az otthoni fejlesztési lehetőségek megismerésében is.

A súlyosan-halmozottan fogyatékos emberek/gyermekek fejlesztésének több színtere van. Írásomban a gyógypedagógiai vonatkozásokat fogom elemezni.

Intézményünkben lehetőség van arra, hogy a súlyosan-halmozottan fogyatékos tanulóinknak megadjuk a komplex terápiát. A célunk a kiadványokkal az, hogy a szülők megismerhessenek minél több fejlesztési lehetőséget, amivel gyermekük helyzetében a legtöbb segítséget tudják nyújtani, annak érdekében, hogy minél teljesebb életet élhessen a gyermek, és vele együtt a család is.

Jelen kiadvány egy több részből álló sorozat egyik eleme, amiben a súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermekek fejlesztésén belül a kognitív funkciók fejlesztésére fókuszálok.

³Könczei György (szerk) (2009)- A súlyos és halmozott fogyatékossgal élő emberek helyzete Magyarországon- IN: Fogyatékossgtudományi Tanulmányok VII. Budapest 35. oldal

Kognitív funkciók fejlesztése, érzékelés, észlelés fejlesztése

Az érzékelés-észlelés fejlesztésében több eljárása ismert, a két legismertebb a **bazális stimuláció**, a **Snoezelen-terápia**, a **szenzoros integrációs terápia (Ayres-terápia)**, lényegében minden testorientált fejlesztő eljárás ide sorolható (Fikar 1996), beleértve a fejlesztő gondozás elemeit is.

A komplex gyógypedagógiai fejlesztés megvalósításában nagy segítségünkre van iskolánk eszközparkja. Mozgásterápiás szobánkban speciális eszközökkel tudjuk tartani terápiás foglalkozásainkat. Ezen kívül rendelkezünk **sósobával**, ami nagyon hasznos a súlyosan-halmazottan fogyatékos gyermekek esetében, hiszen őket könnyebben támadják meg különböző felső-légúti megbetegedések. A só kipárolgása segít, hogy ellenállóbb legyen a szervezetük. Egy korábbi TÁMOP-3.1.6-os pályázatnak köszönhetően sikerült kialakítanunk intézményünkben egy Snoezelen terápiás szobát.

(saját fotók intézményünk terápiás szobájáról)

A **Snoezelen terápia szoba** kiválóan alkalmas arra, hogy egy ilyen strukturált környezetet teremtsünk, és így a legtöbb segítséget tudjuk nyújtani a gyermekek fejlődésében.

A **Snoezelen-terápia (Bartholy, 2003 nyomán)** A snoezelen-terápia gondolata egy fogyatékos személyeket ápoló-gondozó holland otthonban született az 1970-es években. Felismerték, hogy a fejlődés egyik fontos motorja az érzékelés-észlelés, ami ezeknél az embereknél nehezebben működik. A snoezelen-terápia lehetőséget teremt arra, hogy a súlyosan-halmazottan fogyatékos emberek célzott pozitív ingerekhez jussanak, képesek legyenek azokat érzékelni és észlelni egyaránt. Maga a snoezelen: egy szobasarok, kicsi kuckó, vagy egy külön helyiség, ahol fényekkel, hangokkal, illatokkal, anyagokkal és sok különlegességgel könnyen felismerhető és feldolgozható ingereket közvetíthetünk a súlyosan-halmazottan fogyatékos személyek számára, segítve egyúttal fejlődésüket is. A snoezelen egyszerre szolgálja a kikapcsolódást és pihenést, valamint a tanulást és fejlődést. Oldja a feszültségeket, segíti a felfedezést, fejlődést, a figyelem, a koncentráció kialakulását, fenntartását és irányítását, mivel egyszerre csak annyi ingert közvetít, ami az értékelési nehézségekkel küzdő emberek számára még „elviselhető”, felfogható. A snoezelen terápia során fejleszthető a látás, hallás, ízlelés, szaglás, tapintás, szem-kéz koordináció, ok-okozati összefüggések felismerése kommunikáció környezetre való hatás felismerése szabadidős és játéktevékenység.

A snoezelen-terápia leggyakrabban alkalmazott "eszközei":

élénk színek, vetített mozgó képek, tükrök, spot-lámpák, diszkógömb, UV-lámpák, színes fények, kényelmes matracok, párnák, esetleg vízagy, labdakád, tüllök, festett gézek, finom textiliák, színes szalagok, illatgyertyák, illóolajok, buborék hengerek, mini-vízésés, hangkeltő eszközök, zenei és természeti hangfelvételek, stb.

A snoezelen-terápia akkor a leghatékonyabb, ha szoros személyi kapcsolatban lehet gyermek és nevelője, s ha a nevelő (szülő, gyógypedagógus, terapeuta, gondozó) előre megtervezi a foglalkozásokat, diszkréten, a háttérből figyelve adagolja a különböző érzékelhető-észlelhető ingereket, rugalmasan alkalmazkodik a gyermek reakcióihoz.⁴

4

file:///C:/Users/ACER/Desktop/tev%C3%A9kenys%C3%A9gek%20gy%C5%B1jtem%C3%A9nye/dr_markus_eszter.pdf

Úgy gondolom, hogy ez utóbbi kiemelten fontos a komplex gyógypedagógiai fejlesztésben, hiszen ez a szoba nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermekeknek az idegrendszerét megnyugtassuk, befogadóbbá tegyük a különböző modalitásból érkező ingerek számára, a különböző ingereket, jeleket összekapcsoljuk, ami nagyon fontos, hiszen ezen az úton érhetjük el esetleg azt, hogy gyermekünk felfigyeljen a nevére, ha szólítjuk, vagy felfigyeljen arra, ha veszélyt jelzünk neki.

„A súlyosan-halmozottan fogyatékos személy csökkent aktivitása megnehezíti az ingerfelvétel és -feldolgozás, vagyis az érzékelés-észlelés folyamatát. Az ingerek felvételének és feldolgozásának megváltozása miatt gondoskodni kell számukra a megfelelően strukturált ingerek biztosításáról, hogy el tudjanak igazodni az őket körülvevő tárgyi és személyi környezetben. Az érzékelés-észlelés fejlesztésére fokozott figyelmet kell fordítani a nevelés és fejlesztés során, hogy sikeresen megelőzzük a fejlődés további elmaradását, illetve megteremtjük a képességekhez mért optimális fejlődés lehetőségét.”⁵

A bazális stimuláció (Cseh-Kelemenné, 2003 alapján)

A bazális stimulációt 1975-1982 között Andreas Föhlich és Ursula Haupt dolgozta ki, halmozottan sérült, súlyosan mozgáskorlátozott gyermekek számára. A koncepció célja az érzékelés-észlelés aktivizálása, a szenzomotoros funkciók minél szélesebb körű megélése, fejlesztése. A megszerzett tapasztalatok, információk segítik a környezet megismerését, megkönnyítik az alkalmazkodást, lehetővé teszik a gyermekek számára, hogy a mindennapok tevékenységeiben az összegyűjtött információk segítségével aktívan részt vegyenek, önálló döntéseket hozzanak. A fejlesztés a gyermek saját világából indul, a számára érdekes élethelyzeteket használja, és nagy súllyal van jelen a mindennapi szituációkban.

A **bazális stimuláció** során a súlyosan-halmozottan fogyatékos gyermekek meglévő képességeiből indulunk ki, arra építünk, nem pedig a hiányzó képességeket kívánjuk pótolni. A koncepció alapját a segítő személy és a gyermek, fiatalok közötti gyengéd, szeretetteljes kapcsolat biztosítja. A biztonságérzetet adó testi kapcsolat, a folyamatos

⁵Dr. Márkus Eszter (2008)- Az érzékelés-észlelés fejlesztésének lehetőségei. Képpel-Jellel Egyesület Hírlevél 2008/2. szám 6. oldal

odafigyelés, a beszéd, a legapróbb aktivitásra adott pozitív reakció teszi lehetővé, hogy a folyamat középpontjában a gyermek álljon.

Nagyon lényeges hogy a bazális stimuláció során a gyermek aktívan részt vegyen a tevékenységben, de ha nincsen előzetes tapasztalata, akkor ez nehezen megvalósítható. A bazális stimuláció az anyaméhben szerzett tapasztalatokhoz nyúl vissza, azokra épít. Az anyaméhben való mozgás, a különböző hullámok, rezgések, szívverések észlelése a testhelyzet- és helyváltoztatása a magzat számára szomatikus, vibratorikus és vesztibuláris tapasztalást nyújt. Ezek a tapasztalatok később továbbfejlődnek, differenciálódnak. A hullámok, rezgések megtapasztalásából, a vibratorikus észlelésből például a hallás fejlődik ki, míg a szomatikus tapasztalatokból az orális, taktilis érzékelés.

A bazális stimuláció feladata a különböző anyagok, eszközök segítségével testi ingerek biztosítása, a bőr, a látás, a hallás, az egyensúly, az íz az illatok érzékelése terén.

A **szomatikus stimuláció** során azok az ingerek a legcélravezetőbbek, amelyeket közvetlen testi kontaktusban biztosítunk a gyermekek számára. A gondozási szituációkban, az ölbeli játékok alkalmával kialakuló meghitt kapcsolat az izom-spazmus oldódásához, hangulati változáshoz vezet. A legsúlyosabban sérült gyermekek esetében a testi ingerekkel tudjuk a legintenzívebb reakciót kiváltani. A pezsgőfürdő a terápiásfürdő, a masszírozás, a testfelület különböző anyagokkal történő ingerlése a gyermekek bevonásával, aktív részvételével történik, és az esetek nagy többségében pozitív reakciót vált ki.

A **vesztibuláris ingerek** segítségével újabb tájékozódási pontokat sajátít el testével kapcsolatban. Érzékelhetővé válik a mozgások iránya, ereje. A hintáztatás, a ringatás szinte minden esetben örömezzést vált ki akár ölben, akár valamilyen eszközzel történik.

Megfigyelhető, hogy a vesztibuláris ingerek hatására megszűnnek a sztereotip mozgások. A gyermekek korában legkedveltebb a gimnasztikai labda és a zselé labda. Használatuk alkalmával a fokozott izomtónus csökken, különböző mozgások válthatók ki (pl.: fej emelése, támaszreakció, stb.).

A **vibratorikus érzékelés** már a méhen belül reakciót vált ki a gyermekből. Az anya és a környezet hangjai rezgések formájában jutnak el a magzathoz. A közvetlen testi kapcsolatban a test rezgéseit érzékeli, amit a beszédhang okoz, de ugyanakkor a légzés ritmus és a szívverés is érzékelhető. A vibratorikus stimuláció ily módon az együttlét

erőteljes érzését közvetíti. Megtanulja, hogy a beszédbeli odafordulás, egy személyes közlés, a hang a szülő, nevelő része. A dúdolt dallamokra a gyermekek intenzívebb reakciót adtak. A legtöbb gyermeknek van kedvenc dallama, amit felismer, mosolyog.

A rezgések érzékelése szorosan kapcsolódik a **hangok érzékeléséhez**. Az akusztikus ingerekkel lehetőséget biztosítunk annak megtapasztalására, hogy a hangok, zajok információt hordoznak, jelentésük van. Megpróbálja a zajokat elhelyezni a térben, rájön, hogy a hangoknak forrása van, és maga is képes zajokat előállítani. Amikor erre rájön, kialakul egy új kommunikációs lehetőség a gyermek és környezete között.

A **taktilis-haptikus** ingerlés tapintásos tapasztalatokat nyújt a tárgyak tulajdonságairól. a kezet képessé kell tenni az érzékelésre, ennek érdekében ki kell alakítani a nyúlás, fogás, elengedés képességét. A cél érdekében szinte minden, a környezetükben fellelhető tárgy használható. Különösen nagy hangsúlyt helyezhetünk azokra a tárgyakra, amelyekkel a gyermek a mindennapok során gyakran találkozik. Igyekezzünk a tárgyak használatába is bevonni a gyermekeket.

A **vizuális ingerekkel** a fény-árnyék, formák, színek, alakok felé irányítjuk a gyermekek figyelmét. A különböző színes fények, hangulatos lámpák, különösen, ha azokhoz zene is finom illat is társul, komplex inger-együttest nyújtanak a gyermek számára, s egyben meghitt, nyugodt hangulatot teremtenek.

A bazális stimuláció fontos területét képezik az **illatok és az ízek**. Az íz és illatingerek kiegészítik egymást. A legtöbb esetben határozott mimikával jelzik a nem-tetszésüket, fokozott nyáleválasztással, szopómozgással reagálnak a számukra kedves ízekre, illatokra. A közös süteménysütések jó alkalmat biztosítanak e terület aktivizálására. Az illatok és ízek kiemelkedő szerepet kapnak étkezés közben. Célja a száj körüli terület túlérzékenységének leépítése, az evés élménnyé tétele, új ízek megismertetése.

*A bazális stimuláció fent említett területei nem választhatók le egymástól, átszövik egymást. Legnagyobb súllyal a mindennapos tevékenységek szituációiban vannak jelen.*⁶

A komplex gyógypedagógia fejlesztés lehetetlen lenne, ha nem teammunkában dolgoznánk, ezért a különböző képzettségű szakemberek rendszeresen konzultálnak egymással. A terápia felépítésénél nagyon fontosnak tartjuk, hogy szem előtt legyen az,

⁶ http://keppeljellel.atw.hu/files/dr_markus_eszter.pdf

hogy nem a hiányosságokat nézzük, hanem azt, hogy mire tudunk építeni. „A súlyosan-halmazottan sérült gyermekek jellemzése esetén gyakran találkozhatunk az egyes képességek listázásával, pontosabban a magasabb rendű humánspecifikus funkciók hiányának felsorolásával: „nem tud járni, nem tud önállóan étkezni, nem tud beszélni stb.”. A nevelés, a fejlesztés szempontjából az ilyen jellegű meghatározások nem tűnnek célravezetőnek, hiszen mihez kezdjen a nevelő egy olyan gyermekkel, aki a felsorolt hiányok miatt szinte semmire sem képes. Pedagógus szemmel nézve a megváltozott nevelési feltételek játszanak döntő szerepet.”⁷

Szakembereink figyelembe veszik azt, hogy bár általában „...mozgásképességben, kognitív képességekben, érzékelésben-észlelésben, kommunikációban, érzelmekben és szociális viselkedésben – életkortól függetlenül – a fejlődés kezdeti (elemi) szintjét mutatják...”⁸, azonban mégis támaszkodnunk kell kicsit az életkori sajátosságokra is a komplex fejlesztés során.

A súlyosan- halmazottan fogyatékos gyermekek esetében sem kell valamiféle speciális játékokra gondolni, inkább a játék eljátszásában lehetnek eltérések (több ismétléssel kell játszani, vagy erőteljesebb ingerekkel kell közvetíteni a különböző tevékenységeket).

„A mindennapos tevékenységekben az önellátás szintjének emelése a cél, ennek megvalósításában a fejlesztő gondozás hatásai játszanak jelentős szerepet.”⁹ Ez alapján láthatjuk, hogy akár a mindennapi tevékenységekbe is bevonhatjuk ezeket a fejlesztő mozzanatokot, hiszen ezek alkalmával a lehető legközelebbi kommunikációs helyzetben vagyunk a gyermekkel.

A türelem a legfontosabb, amit ezeknél a fejlesztő játékoknál megemlítenék. Hagyjunk időt magunknak is és a gyermeknek is megszokni egy- egy tevékenységet.¹⁰ Ezen kívül nagyon fontos, hogy biztonságos, támogató környezetet tudjuk teremteni. A játékokat

⁷Könczei György (szerk) (2009)- A súlyos és halmazott fogyatékossgal élő emberek helyzete Magyarországon- IN: Fogyatékossgtudományi Tanulmányok VII. Budapest 38. oldal

⁸Könczei György (szerk) (2009)- A súlyos és halmazott fogyatékossgal élő emberek helyzete Magyarországon- IN: Fogyatékossgtudományi Tanulmányok VII. Budapest 39. oldal

⁹Dr. Márkus Eszter (2008)- Az érzékelés-észlelés fejlesztésének lehetőségei. Képpel-Jellel Egyesület Hírlevél 2008/2. szám 6. oldal

¹⁰Szűcs Ferencné, Vágó Éva Anna (1993)- Játékos együttlétek- Pedagógiai ajánlások az értelmi fejlődésükben jelentősen akadályozott kisgyermekek iskoláskor előtti neveléséhez, Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Budapest

érdemes rendszeresen, minden nap végezni, olyan időben, amikor a gyermek a legéberebb.

Ahhoz, hogy ők is minél gazdagabb életet élhessenek, nagyon nagy szükségük van az őket körülvevő világ érzékszerveken keresztül megragadható tartalmaira.

Célok

- Érzékleti – észleleti tapasztalatok szerzésével az önmagukról és a szűkebb környezetükről való ismereteik bővülése.
- A világ érzékszerveken keresztül megragadható tartalmainak segítségével a tanulók gazdagabb, intenzívebb, a környezettel interaktívabb, ahhoz jobban alkalmazkodó, jobb minőségű életet élhessenek.¹¹

Feladatok

- A tanulók hozzásegítése ahhoz, hogy önmagukról és a szűkebb értelemben vett személyi, tárgyi és természeti környezetükből érzékelési – észlelési tapasztalatokat szerezzenek.
- Ezek segítségével az önmagukról és a környezetükről való ismereteik bővítése.
- A fejlettségi szintet figyelembe vevő mennyiségű és minőségű inger biztosítása.
- A tanulóknak a saját testükből és a külvilágból érkező ingerek iránti érzékenységének felkeltése, kialakítása.
- Az ingerek felé való odafordulás, az azok megragadására irányuló képesség fejlesztése.
- A lényeges ingereknek a lényegtelenektől való elkülönítése képességének kialakítása.
- Az érzéketek, észleletek értelmezésének elősegítése az aktuális fejlettségi szintnek megfelelően.
- A különböző érzékelési területek összekapcsolódásának, együttműködésének elősegítése, fejlesztése.

¹¹ <http://kerekvilagalapitvany.hu/wp-content/uploads/2017/07/rehped11.pdf?fbclid=IwAR37fQhf88xYDbm5Ro0n0m-fMy6yzQJB3WvxkaPcwCK7AZHKwjtODAOB4G8>

- Az érzéketek, észleletek integrálódásának elősegítése.
- Az érzékelési és mozgási folyamatok összerendeződésének elősegítése.

Az érzékelés-észlelés alapját képezi minden tevékenységnek, ezért a fejlesztése valamennyi foglalkozás feladatai között szerepel. A mozgás- és cselekvőképesség súlyos korlátozottsága következtében elmaradt tapasztalatokat konkrét, közvetlen tapasztalatszerzésen keresztül pótoljuk. Az érzékelési, észlelési képességek fejlesztése általában nem elszigetelten, öncélúan történik, hanem rendszeresen, játékos formában, a feladatokba építetten.

Az érzékelés-észlelés eszközei

A súlyosan-halmozottan fogyatékos tanulók érzékelésének-észlelésének fejlesztése a mindennapi élet tárgyaival történik. A tárgyakat, jelenségeket, eseményeket, anyagokat (stb.) egészen közel kell vinni a tanulóhoz, a lényeg, hogy közvetlen testközelből tapasztalhatta meg a világ dolgait.

Az egyéni és csoportos foglalkozások eszközei

Az élménypedagógia fókuszú fejlesztő nevelés-oktatáshoz az eszközök széles tárháza felhasználható. A dologi világ megismeréséhez mindig valóságos tárgyakkal dolgozzunk a foglalkozásokon, hogy a tanulók minél valóságosabb élményeket szerezhessenek a témában szereplő tárgyokról, jelenségekről.

Az asztalnál végzett tevékenységek esetén szükség lehet:

- csúszásgátló alátétekre,
- peremmel ellátott asztalra,
- dönthető asztallapra,
- reflexgátláshoz kapaszkodókra.¹²
- a szűkebb és tágabb környezet élőlényeire, tárgyaira,
- a természet erőire, jelenségeire,
- modellekre,
- képekre (fénykép, diakép, grafika, jelkép...),
- könyvekre,

¹² <https://www.oktatas2030.hu/wp-content/uploads/2020/10/utmutato-a-sulyosan-halmozottan-fogyatekos-tanulok-integralt-nevelesehez..pdf>

- kommunikációs táblákra,
- játéktárgyakra,
- hangfelvételekre (személyek, tárgyak, cselekvések, jelenségek hangjai)
- hangszerekre, zenére,
- festékekre, zsírkrétákra, színes ceruzákra, színes papírokra,
- gyurmára, agyagra,
- tükörrre,
- egyensúlyfejlesztő eszközökre, (pl.: hinta, billenődeszka)
- interaktív táblára,

A feladatokat a különböző érzékelés köré csoportosítottam

Látás

- Tárgyak, személyek tartós fixálása, nézegetése gyakori megnevezés mellett.
- Képek, képeskönyvek nézegetése a képek folyamatos megnevezése mellett.
- Nagyméretű fényképek nézegetése, azonosítása személlyel.
- Megnevezésre rátekintés a környezet egyes tárgyaira (esetleg rámutatás).
- Színek nézegetése gyakori megnevezés mellett, differenciálásuk, adott szín kiválasztása rámutatással.
- Az időjárás megfigyelése, amikor valamilyen jelenség jól látható (eső, hó, napsütés, köd).
- Testrészek megfigyelése megnevezés mellett, saját magukon és másokon.
- A mimika megfigyelése, megnevezése érzelemnyilvánítások esetében (sír, nevet, szomorú, fél).
- Játéktárgyak színeinek megfigyelése, majd mozgásának követése szemmel (labda, autó, lufi, szappan-buborék, stb.).
- Mozgások (nagy- és finommozgások) megfigyelése, utánzása pl. építőjátékoknál.
- Cselekvések, mozgásformák megfigyelése megnevezés mellett (áll, ül, fekszik, fut, megy, stb.).
- Testrészek mozdítása vizuális kontrollal (pl. tükör).
- Tisztálkodási szerek nézegetése folyamatos megnevezés mellett.
- Mosdás (mosdatás), WC-használat (pelenkázás) közben a különféle eszközök, tárgyak, berendezések nézegetése, megnevezés mellett, saját test megfigyelése fogmosás közben.

- Evés közben az edények, ételek, gyümölcsök színeinek megfigyelése, megnevezés mellett.

Hallás

- A csoportban megjelenő személyek hangjainak felismerése.
- A környezet tárgyainak megnevezése, hangjainak megfigyelése, felismerése.
- Cselekvések megnevezése, hangjaik felismerése.
- Állatok, növények megnevezése, állathangok megfigyelése, felismerése.
- Időjárási jelenségek megnevezése, hangjaik megfigyelése.
- A saját név felismerése valamilyen reagálás a saját név hallatán.
- Társak, felnőttek nevének felismerése.
- Dalok, versek, mondókák hallgatása.
- Hangszerek különféle hangjainak hallgatása és nevének egyidejű hangoztatása.
- Adott hangszer azonosítása a hangjával (rátekintéssel vagy mutatással).
- Érzelmek felismerése hangok alapján (sír, nevet, mérges, fél, fáj valamije, stb.).
- Jól ismert személyek, tárgyak, állatok felismerése hangjuk alapján.
- Zajkeltés a játékokkal, a játéktárgyak megnevezése, hangjainak megfigyelése.
- Dalok, mondókák, versek hallgatása.
- Testhelyzetek megnevezése.
- Cselekvések megnevezése, eszközök, tornaszerek megnevezése.
- Mosakodás, kézmosás, WC-használat közben a vízcsobogás megfigyelése.
- Evés, mosakodás, öltözködés közben a tárgyak, az éppen végzett cselekvés megnevezése.
- Evés közben a fogyasztott ételek jellemző ízének és színének megnevezése.

Bőrzékelés

- Az időjárás megfigyelése hideg és meleg napokon.
- Hideg és meleg ételek, hideg és meleg tárgyak érintése, tapogatása.
- Különböző textíliák tapogatása (vastag, meleg pulóver, vékony nyári póló, stb.).
- Különböző papírok tapogatása, gyűrögetése (vastag, keménypapír, vékony, puha lap).
- Növények, gyümölcsök tapogatása, tépegetése.
- Alakítható anyagok tapintása (gyurma, agyag, só-liszt gyurma).

- A természet anyagaival való ismerkedés, játék (víz, hó, homok).
- Festés kézzel.
- Sütés-főzés egyes műveletei: tésztagyúrás, formázás, nyomkodás.
- A természet megismerése tapintás útján (föld, fű, fakéreg, állatok szőre, stb.).
- Séta hóban, esőben, szélben, őszi napon, az éppen érzékelt hőmérséklet megnevezése.
- Társak simogatása, az éppen érzékelt minőség megnevezése mellett (az arca sima, a haja borzas, a pulóvere puha).
- Játéktárgyak tapogatása, simogatása (a maci szőrös és puha, a mesekönyv sima és kemény, a labda sima és puha, stb.).
- Puha és kemény felületek kipróbálása megnevezés mellett.
- Sima, érdes, rücskös, szúrós felületek kipróbálása, megnevezés mellett.
- Használati tárgyak tapogatása megnevezés mellett (a szappan síkos, a kanál hideg és kemény, a törülköző puha, stb.).
- „Igen-nem” válaszok adása „Fázol? Meleged van?” kérdésekre.
- Öltözködés közben az egyes ruhadarabok tapogatása, simogatása.

Szaglás

- Ételek, gyümölcsök, növények szagolgatása (jó szagú, rossz szagú).
- Séta közben az esetleges jellegzetes szagok megfigyelése, megnevezés mellett (kukás autó, pékség, cukrászda, virágüzlet, hentes, stb.).
- Gyertya, mécses, füstölő szagolgatása.
- Szagolgatás sütés főzés közben.
- Egymás hajának, kezének, ruhájának megszagoltatása, amikor erre lehetőség adódik.
- Illatos alapanyagokból (fűszerek, illóolajok, virágszirmok, stb.) barkácsolás.
- Mikulás, karácsony ünnepére készülés, illatok segítségével az ünnepek felidézése.
- Szagok megnevezése, ahol mód nyílik rá (a pelenka büdös, a szappan illatos, stb.).
- Tisztálkodó szerek szagolgatása (a sampon, a szappan, a mosópor illata).

Ízlelés

- A négy alap-íz megnevezése minden olyan helyzetben, amikor erre lehetőség van.
- A különféle ételek fogyasztása közben az étel megnevezése, minősítése egyszerű kifejezésekkel (finom a leves, kicsit sós a főzelék, kemény a hús, forró a tea, stb.).
- Gyümölcsök, fűszerek kóstolása, megnevezés mellett.
- Az éppen fogyasztott ételek megnevezése.
- Sütés-főzés közben ízlelgetés.

Egyensúly

- Stabil testhelyzet megtartása, cselekvés közben és mozgásos játékok, feladatok közben is.
- Hintázás, lovacsázás, csúszdázás enyhe lejtőn.
- Szándékos kibillentés az egyensúlyi helyzetből, játék közben. Az új helyzet megnevezése, letámasztások gyakorlása.
- Pelenkázás közben az adott helyzet megnevezése, amikor a gyerek kibillen az egyensúlyi helyzetből.

Kinesztetikus

- Testrészek megnevezése mellett, az adott testrész mozditása segítséggel vagy önállóan.
- Az éppen végzett cselekvések, az éppen felvett testhelyzetek minél gyakoribb megnevezése („Most lefekszel. Most felülsz. Most felemelem a kezedet. Most sétálunk.” stb.).
- Mozgással kísért versek, mondókák, énekek.

A mondókák felosztása a terápiára nézve semmilyen hatása nincs. A kategóriák *Tóthné Pánya Mariann (nincs évszám)- Tente baba, tente...* című mondókagyűjteménye alapján vannak felsorakoztatva a teljesség igénye nélkül.

Kisded mondókák

Altatók

Tente, baba, tente
A szemedet hunyd be,
Aludj, ingó bingó,
Kicsi rózsabimbó
Alszik az ibolya,
Csicsíja, babája

Csicsis, baba aludjál,
Aranyosat álmodjál!
Mert felkelt a hajnal,
Fülemüledallal.

Én éjjel álmomban
Aranykertben jártam,
Aranykertben aranyfán
Aranymadárt láttam.
Aranymadár azt mondta,
Aludj, aludj, Katinka.

Ébresztők

Feljött a nap, jó reggelt!
A kiskakas már felkelt.
Asztalon van a tejsike,
Keljél fel gyorsan Petike!

Pál, Kata, Péter, jó
reggelt.
Már odakinn a nap felkelt.
Szól a kakasunk az a nagy
tarajú,

Kelj fel, baba, kelj fel,
Eljött már a reggel.

gyere ki a rétre, kukorikú!

Etetők

Egy katonát mamának, Egy katonát papának, Egyet meg a kisfiának.	Hunyd be szemed, nyisd ki szád, Teszek bele falatkát.	Kis kanál, nagy kanál, Erdő szélén kismadár, Minden gyermek így csinál, Hamm.
--	---	---

Ciróгатók

Ciróka! Maróka! Mit főztél? Kását. Hová tetted? Pad alá. Megették a kiscicák!	Komámasszony, látott egy Kismalacot? Itt a nyoma, Itt a nyoma, Itt a csiklandója.	nem Kerekecske, dombocska, itt szalad a nyulacska.
---	--	---

Piszézők, láblóгатók, állítгатók

Én is pisze, Te is pisze Gyere, pisze, Vesszünk össze. Pisz-pisz-pisz.	Lóg a lába, lóg a, Nincsen semmi dolga, Mert ha dolga volna, A lába nem lógna.	Álla a baba áll, Mint a gyertyaszál, Esztenőre vagy kettőre, Nagylány leszel már.
--	---	--

Sétáltатók, táncoltатók

Jár a baba jár, Mint a kismadár,	Menjünk, mendegéljünk,	menjünk, Cini-cini muzsika, Táncol a kis Zsuzsika,
-------------------------------------	---------------------------	--

Holnapután a kert alatt	Míg sűrű erdőbe érünk,	Jobbra dől,
Lepkét is fog már.	A fék közt mókus ugrál,	Balra dől,
	Az árokban nyuszi bujkál.	Tücsök koma hegedül.

Tapsoltatók, csipkedők, ökölütögetők

Tapsi-tapsi mamának,	Csip-csip csóka,	Töröm töröm a mákot,
Cukrot hoz a babának!	Vakvarjúcska,	Sütök vele kalácsot.
	Komámasszony kéreti a	Tisztítom a mogyorót,
	szekerét,	Annak adok aki jó.
	Nem adhatom oda,	Ham, ham, ham.
	Tyúkok ülnek rajta.	
	Hess, hess, hess!	

Lovagoltatók, hintáztatók

Gyí paci, gyí te ló,	Hóc, hóc, katona,	Hinta-palinta
gyí te ráró, hóhahóóó!	Ketten ülünk egy lóra,	Régi dunna
	Hárman meg a csikóra,	Kis katona
	Úgy megyünk a vásárra,	Ugorj a Tiszába, zsupsz!
	A nagy szemű szilvára.	

- Szem, száj nyitása, csukása (utánzással, illetve felszólításra).
- Testrészek mozdítása önállóan vagy segítséggel, a mozdulat megnevezése mellett szóbeli instrukció, illetve utánzás alapján (kéz nyújtása a társak felé, ujjak csukása, nyitása).
- Igen-nem jelzése a fej mozdításával.
- Igen-nem jelzése szemmozgással.
- Megnevezett mozdulatok végrehajtása.
- Játék közben a felvett testhelyzetek, az önállóan vagy segítséggel kivitelezett mozgások folyamatos megnevezése, tudatosítása.

- A saját test helyzetének érzékeltetése az adott helyzet megnevezésével (áll, ül, fekszik, stb.).
- A saját test mozgásának érzékeltetése, megnevezése a különféle eszközök, tornaszerek használata során („Most gurulsz. Most csúszol. Most hintázol.” stb.).
- Sokoldalú mozgáslehetőségek megtapasztalása vízben.
- Minden testápolási tevékenység során az éppen felvett testhelyzet, az éppen végzett mozgás vagy mozdulat megnevezése, ill. megnevezés utáni végrehajtása.

Testérzékelés, testkép

- Önmegfigyelés tükörben, a társak megfigyelése, testrészek elhelyezkedésének megfigyelése, megnevezése.
- Páros és páratlan testrészek megkeresése, megnevezése.
- A mimika megfigyelése.
- Testünk körberajzolása, a test részeinek berajzolása.
- Képkiegészítés, testrészekből a test összerakása.
- Köszönési és kapcsolatteremtési formák, módok (pl. szemkontaktus felvétele, integetés, simogatás, puszi adása) kapcsolódása testrészekhez, közben ezeknek a testrészeknek a megnevezése.
- Zenére való mozgás, tánc közben a mozgatott testrész megnevezése.
- Játék babák, - állatok testrészeinek megmutatása, megnevezése, mozgatása.
- Játék baba öltöztetése, mosdatása, gondozása közben testrészeinek megnevezése.
- „Orvosos” játék – a test megvizsgálása (a testrészek megnevezése, megérintése, mozgatása), a „fájó” vagy „beteg” testrész, testtáj megkeresése, „kezelése”.
- A testről, testrészekről szóló mondókák, versek, énekek. Közben ezen testrészek megérintése, megmutatása, mozgatása.

1.

Van két fürge kicsi szem, (szemek mutatása)
szétnézeget idebenn. (szétttekintés jobbra-balra)

Van két fürge kicsi láb, (lábak megmutatása)
végigszeli a szobát. (lépegetés)

2.

Én is pisze (az orr megérintése)

Te is pisze, (a másik orrának megérintése)

Gyere pisze,

Vesszünk össze! (az orrok összedörzsölése)

3.

Kicsi orr, kicsi száj, (mutatás orra, szájra)

Keretezi kicsi áll,

Kupolája homlok. (mutatás állra, homlokra)

Piros arc, piros nyár, (arc simogatása)

Áfonyakék szembogár, (szem lecsukása)

A pillái lombok. (a szempilla megcsiklandozása)

4.

Itt a szemem, itt a szám

Ez meg itt az orrocskám. (mutatás szemre, szájra, orra)

Jobbra, balra két karom,

Forgatom, ha akarom. (jobb és bal kéz emelgetése, forgatása)

Két lábamon megállok,

Ha karok, ugrálok. (lábak ütogetése, ugrálás).¹³

- Minél több testrész használata a játéktevékenységek során.
- A test masszírozása, passzív mozgítás, vezetett aktív/aktív mozgások közben érzéklek, észleletek szerzése a testünkből, testrészeinkből, közben az érintett, mozgó testrészek megnevezése.
- Tükör előtt végzett gyakorlatok.
- Izometriás gyakorlatok, pl. tolás, húzás, feszítés, izomfeszítő, - lazító gyakorlatok (a gyerekek sérüléseinek függvényben).
- A testéretet felerősítése (pl. csengősor, bokasúlyzó erősítése a csuklóra, bokára).

¹³ <https://www.szuloklapja.hu/mondokak-versek/3765/kicsi-orr-kicsi-szaj-12-jatekos-mondoka-a-testreszekrol-gyerekeknek.html>

- Gondozási és önkiszolgálási feladatok közben a testrészek megérintése, megnevezése, segítséggel vagy önállóan történő mozgatása.
- Betegség esetén a fájó testrész megkeresése, megnevezése, lehetséges kezelése (pl. seb, fájó torok bekötése, fájó has megmasszírozása).

Testérzékelés észlelés

- Téri irányok, helyzetek, viszonyok érzékeltetése, gyakorlása a saját testen, a térben és a síkban.
- A tér különböző irányából különféle érzékleti ingerek érkezése, ezek lokalizálása.
- Térbeli elhelyezkedésünk a foglalkozás során – téri irányok, viszonyok (Mellettem, velem szemben ki ül?).
- Játéktárgyak helyzete, térbeli viszonya, mozgatása a tér különböző irányába.
- Mozgásos játékok során mozgás a tér különböző irányába, ezek megnevezése (pl. hintázásnál: előre-hátra, csúszdázásnál: felmászni-lecsúszni).
- A téri irányokról, helyzetekről szóló mondókák, versek, énekek – mozgással kísérvé:

Itt a szemem, itt a szám,
ez meg itt az orrocskám.
Jobbra-balra két karom,
forgatom, ha akarom.
Két lábamon megállok,
ha akarok, ugrálok¹⁴
- Mozgáson keresztül a téri irányok, helyzetek és viszonyok megtapasztalása, érzékeltetése, közben megnevezése: (pl. előre-hátra, föl-le, oldalra; fönt-lent, elől-hátul, oldalt; mellette).
- Kézi játékokkal, tárgyakkal, különböző eszközökkel, azok mozgatásával a téri irányok, helyzetek, viszonyok érzékeltetése, közben megnevezése (relációs szavak és helyragok: alá-fölé; -ba, -be, -ra, -re, -hoz, -hez, -höz).

¹⁴

https://www.babaszoba.hu/articles/kisgyerek/A_meretek_terbeli viszonyok_iranyok_gyakorlasi_jatekosan?aid=20171026101224

- A gondozási és önkiszolgálási feladatok ellátásához szükséges mozgások segítséggel vagy önállóan a tér különböző irányába (pl. a láb előre nyújtása, a popsi, kar felemelése), ezek meg-nevezése.

Az idő érzékelése észlelése

- Napszak, nap, évszak - jellegzetességeik - sorrendiségük – ismétlődésük.
- Most, előbb-később, régen-sokára fogalmak érzékeltetése.
- Eseményképek sorrendje.
- Fényképalbum készítése: beszélgetés a gyermekek fejlődéséről, kiskori fényképek nézegetése. A különböző életkorok jellemzőinek megjelenítése, utánczása.
- Napszak, nap, évszak, mondókázás:

1.

Hétfő, kedd, szerda,
csütörtök, péntek, szombat,
vasárnap.
Jó dolgunk van, mint erdőn a madárnak!

2.

Január elől jár,
A nyomán február.
Március szántóvető,
Április nevetető.
Május szépen zöldellő,
Június nevelő,
Július érlelő,
Augusztus csépelő,
Szeptember gyümölcshozó,
Október borozó,
November télelő,
December pihenő.¹⁵

¹⁵ <https://www.nagyszuloklapja.hu/mondokak-versek/3682/mondokak-a-napokrol-honapokrol:-33-aranyos-mondoka-es-vers-hogy-a-gyerek-konnyen-megtanulja-a-napok-honapok-neveit-sorrendjet.html>

- A nap eseményeinek (a napirend) eljátszása, felidézése a nap elején és végén tárgyak, képek segítségével.
- A nap eseményeinek időbeli egymáshoz viszonyítása.
- Múltbeli eseményekre (pl. ünnepek, az előző heti kirándulás, a hétvége eseményei) való visszaemlékezés, ehhez tárgyak, fényképek, képek segítségével hívása (előbb, előtt fogalmak).
- Jövőbeni eseményekre való készülés. (pl. adventi naptár, koszorú, Mikulás-énekek), (később, utána fogalmak).
- Rövid-hosszú időtartam megtapasztalása, pl. ének, zene hallgatásakor.
- Cselekvéssorok által a sorrendiség megtapasztalása.
- Mozdulatsorok, feladatsorok által a sorrendiség megtapasztalása, egyszerű fogalmak megismerése (lassan, gyorsan, folyamatosan, stb.).

